

ŞEMS VE MEVLANA

Erkan Türkmen¹

Özet: Son zamanlarda Şems ve Mevlana arasındaki ilişki fevkalade ilgi odağı olmuştur. Bu makale Şems'in Mevlana için söylediklerini ve Mevlana'nın şems için söylediklerini bir araya getirerek aralarındaki ilişkiye ışık tutulmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak Şems ile buluştuktan sonra Mevlana'nın hayatı ve tasavvufi görüşlerinde ne gibi değişiklikler meydana geldiğini de kısaca anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Şems, Divan-i Kebir, Sultan Veled.

Shams and Mevlana

Abstract: Recently the relationship of Rumi with Shams-i Tebrezi has drawn particular attention. This article deals with what Shams said about Rumi, and what Rumi said about Shams in order to throw light upon the actual reason of their meeting. In addition to that further information has been provided about Rumi's spiritual life and mystic thinking after the meeting.

Key Words: Rumi, Shams-i Tebrezi, Divan-i Kebir, Sultan Veled.

Şems-i Tebrezi'nin davranışlarıyla, kılık kıyafeti ve yaşamıyla tam bir derviş olduğunu biliyoruz. Bu tuhaf giyimli derviş, Mevlana'nın dünyasında birden doğan güneş gibi parlayıp sessizce batıp gitti. Gitmesine gitti ama Mevlana ve onun âşıklarının gönüllerinde ebediyen yanan bir meşale olarak kaldı. Mevlana'ya hayranlık duyan her insan onun Divanında ve Mesnevisinde aşk ateşiyle yükselen feryatlarına kulak vermek zorunda ve onu deliye döndüren bu derviş hakkında çok şey bilmek ister. Mevlana gibi âlim ve müftüyü tuhaf bakışlı, evi barkı olmayan biri nasıl meftun edebilirdi ki? Şems, Tanrı nurunun ışıltısını gönüllere yansıtıp ruhlarını Maşuk'un en yüce katına çıkartmaya çalışmıştır. Onun aşk pırıltısı tüm âlemdeki görsel güzelliklerin çok ötesine aittir, akıl ve mantığının algılayamayacağı boyuttadır.

Şems'in hülyası hakkında Mevlana'nın müridi Sipehsalar (Selçuk ordusunun komutanı) şöyle diyor:

“Kerametlerini daima gizler ve tanınmaktan kaçınırdı. Tüccar kıyafetinde dolaşır, ticaret yapardı. Gittiği yerlerde hanlarda kalır, odasının kapısını sıkıca kapatırdı. Odasında hasırdan başka hiçbir eşya

¹ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Çağ Üniversitesi, Mersin.

bulundurmazdı. Evi Tebriz’de idi. Kendisi çok yumuşak huyluydu” (Sipehsalar Risalesi s.164 ve 176).

Mevlana, Şems’te keşfettiği transidental bilgilere hayran kalıp hocalığı ve müftülüğü bıraktı ve onun gibi derviş oldu. Bir şiirinde şöyle der:

“Ey Hak’ın Şemsi (güneşi) senin tertemiz aynanda Tanrı’dan başka bir şey görsem kâfirden daha kötü olurum” (Divan s. 409). Yani Mevlana onda Tanrı’nın tecellisini görmüş ve bunu türlü vesilelerle dile getirmiştir.

Mevlana’nın Şems için Divan-ı Kebir ve Mesnevi’de söylediği coşku dolu sözler, Şems’in Makalat’ında mevcut değildir. Şems’in Makalat’ında Mevlana için şu ifadeler yer almaktadır:

- 1- “Sonuçta ben Mevlana için buradayım. Benden (bizden) ve halvetten çekiniyordu. Kendisiyle, kesin olarak, iki veya üç gün halvet olmamızın gerektiğini söyledim ve böyle de oldu. Güneş bütün âlemi aydınlatır. Ağzımdan ışık çıktığını görüyordu, gerçi çıkan kelimelerin ışığı siyah perde ile örtülüydü. Güneşin yüzü göğe, arkası ise halka dönüktür. Göklerin ve yerin pırlıtsı güneşten meydana gelir. Güneşin yüzü Mevlana’ya dönüktür zira onun yüzü de güneşe dönüktür” (Mak. A, 113).
- 2- “Sanat bakımından, şu zamanda, dünyanın büyük bir kısmında Mevlana’nın eşi ve benzeri yoktur. Bu usul (metot), fıkıh, dilbilgisi veya mantık alanları olabilir. Gönlü olunca ve üzüntüsü de yoksa yukarıdaki konularda âlimlerle konuştuğu zaman onlardan daha etkin ve zevkli bir şekilde tartışabiliyor. Ben eğer bin yıl okusam ve çabalasam bu akıl yoluyla bilinmesi gereken dünyalık ilimlerden bir tanesini bile öğrenemem. Durum böyle olduğu halde Mevlana, söylemesi ayıp, ben konuştuğum zaman huzurumda iki yaşındaki bir bebek gibi oturuyor veya yeni Müslüman olmuş bir insan gibi beni dinliyor. Bu ne hoş bir teslimiyet örneğidir” (Mak. A.124).
- 3- “Benim bu âlemde halkla pek işim yoktur. Ben bu dünyada Tanrı yolunu gösteren kimseleri seçerim” (Mak. A.25).
- 4- “Dünya bu bedendir. Bunu imar etmekle vakit harcama. Ne kadar gerekiyorsa o kadarını elde et, çünkü fazlası hiçtir. Git bir güzel yüzlüyü bul. Ona âşık olamıyorsan bir başkasını bul. Perde arkasında nice güzeller gizlidir. Başka bir Dilruba (gönül çekici) daha var, O’na kul ol ve huzura kavuş. Sen tam hür müsün? Hayır, sende hala ekmek ve giysi kaygısı var. Hâlbuki gerçek kulda böyle

kaygılar bulunmaz. Tanrı onun rızkını ve giysisini ayarlar. O (derviş) nasıl ekmeğe âşık olabilir?” (Mak.M.651).

Şems böyle bir dervişti. Onun gönlünde Tanrı aşkından ve isteğinden başka bir şeye yer yoktu. Gönlünde taht kuran ne Mevlana, ne de Kimya Hatun vardı. Onun görevi Mevlana’da yakılmaya hazır bulunan lambanın fitilini ateşlemektir. O da bunu yaptı ve sonunda kaybolup gitti.

Şimdi bakalım Mevlana, Şems için yazdığı şiirlerde neler söylüyor:

- 1- “Eğer delil isteniyorsa zaten güneş(Şems) kendisi delildir. Bu sebepten ondan yüzünü çevirme. Gölge de güneşin kanıtıdır ama güneş ise her an özünün nurunu sağlar. Gölgesi, gece söylenen misaller gibi sana uyku getirebilir fakat güneş çıkınca ay ikiye bölünür gider. Aslında görsel Şemsin gibi bu âlemde eşi yok ama mana âleminin güneşi (Şems’i) kalıcıdır (ebedidir). Onda dün (veya bugün) gibi kavramlar bulunmaz. Mana güneşinin (Şems’in) varlığı akla sığmaz ve onun gibi birini tasavvur etmek bile zordur(Mesnevi I/ 116 v.d.)”.
- 2- “Tuhaf olan şu ki tekrar Şems’in etrafında dönüp duruyorum(perwane gibi). Herhalde bu da güneşin ışığından olsa gerek. Şems sebepleri ortaya koyuyor ve kendisi tekrar onları yok ediyor” (M.II/ 1110).
- 3- “Ay ışığında gidilecek yolu bulamayanlar güneşin çıkmasıyla yolu tam olarak görmeye başladılar. Sahte ve doğru paralar net olarak görülsün diye güneş (Şems) ortaya çıktı ve alış veriş edenlere nesnelere gündüz pazarı gibi net görünmeye başladı. Tacirlere Tanrı’nın rahmeti doğdu. Ancak sahte parayı çarşıya sürenler güneşi sevmezler zira aydınlık işlerini berbat eder” (M IV/ 21 v.d.) ifadesinde Şems’in Mevlana’ya verdiği nur onu ve müritlerine yol gösterir niteliktedir. Gerçek aşka ulaşamayan bağnaz dinciler için ise Şems’in nuru şaşırtıcıdır.

Mevlana’nın 3502 gazel ve 1995 rubaiden oluşan Divanının büyük bir kısmı Şems’le ilgilidir. Mevlana Divanında ona olan manevi aşkı dile getirmektedir. Birkaç örnek daha:

4- Şems-i Din (Dinin güneşi) hem meze hem şaraptır; Şems-i Din hem çengdir hem de rübaptır. Şems-i Din hem şarap hem sarhoşluktur, Şems-i Din hem ateş hem nurdur. Onun verdiği sarhoşluk gam, hüznün ve pişmanlık veren türden değildir aksine onun sarhoşluğu kıvancı artıran türündendir (Divan s.427)

- 5- “Ben neden dünyayı dolaşıp durayım zira dostum tatlı canımın içindedir. Erenlerin kıvancı olan Şems’in dişleri (sözleri) benim için Yasin suresi gibidir” (Divan s. 200/ 430).
- 6- “Ben şahların şahı Şemsettin’den kadehi aldım ve o kadehten gıda pınarını elde ettim. Kayıgımı Şems’e doğru çektim ama gitmedi, nihayet canımdaki kayığın çapasını attım” (Divan s. 606/ 1600).
- 7-“Şems-i Tebrezi! Senin yüzünü gördüğümde beri aşkım inancım oldu ve dinin kıvancı olan yüzün aklımdan bir türlü çıkmıyor” (Divan s.422/1063).
- 8-“Ey Şems sen canların canısın, biz hepimiz senin kulun ve dilencileriniz” (Divan s.665).
- 9-Şems-i Tebrezi çıkıp geldi ve gönlümde bir meclis kurdu, bu kapılar ve duvarlar onun aşk şarabından mest olmuştur (Divan s. 189).
- 10- Şems-i Tebrezi bir merdiven yaptı ve evrenin çatısına ulaşmamı sağladı (Divan s.392).
- 11- Eğer şems-i Tebrezi ile buluşmak arzusundaysan, o zaman sabır, takva, perhiz ve safra şarabını içmelisin (Divan s. 408).
- 12- Sen gökte aysın ve biz ise karanlığız, gökte ay olmayınca, Gece karanlığı büsbütün artar (Divan s.711/1889).

Mevlana ve Şems’in nasıl buluştuğunu Şems’i iyi tanıyan, Mevlana’nın oğlu Sultan Veled anlatmıştır. Ona göre onların buluşması Kuran’da (bkz. 18/ 60–82) anlatılan Hızır ve Musa’nın buluşmasına benzer. Yani, Musa’nın sahip olduğu bilgi daha ziyade dünyalıktır, oysa Hızır’ın bilgisi Tanrı tarafından verilen bilgidir. “Hızır” Arapçada yeşil demektir. Yani Tanrı’dan her an gelen bilgileri veren kimse. İşte Mevlana Şems’te bunları bulmuş ve bunları öğrenmiştir. Aldığı ledün ilminden sonra dünyalık bilgilerden elini eteğini çekmiş ve Tanrı’nın ebedi aşkına sarılmıştır:

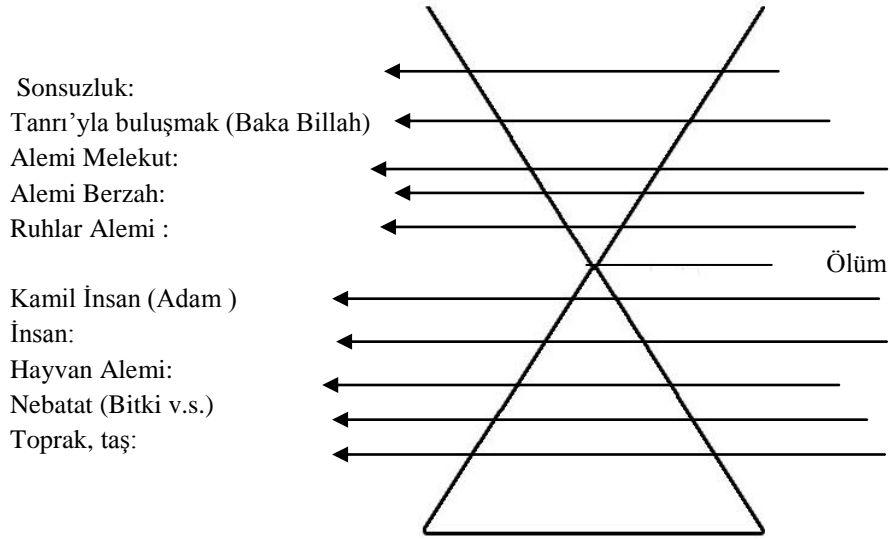
*“Mutluyum ki artık dünyalık mutluluklardan kurtuldum
Şarap içmeden sarhoşum ve mutluyum;
Eğer halim kimseye benzemiyorsa
Bu gizli halim bana kutlu olsun! (Divan, s. 1426)
“Gönlüm! Sırlara vakıf olunca, bütün dünyalık işlerden kurtuldun, hür
oldun” (Divan 58 b).*

*“Ey ay! Gönlümde ateşi artıran sensin
Dostlar var fakat gönlümü yakan sensin
İnsanlar nevrüzla ve bayramla mutludurlar
Ancak nevrüzüm da bayramım da sensin”.*

(Divan, s. 1466)

Şems'in ortadan kaybolmasından sonra onun Mevlana'da meydana getirdiği manevi tepecikler, dağlara dönüşmeye başladı. Mevlana, ilahi aşkı ön plana çıkararak her şeyde Tanrı'nın varlığını hissetmeye başladı. Mevlana'nın düşünce sisteminde Tanrı ve O'nun yarattıklarını görmeyen bir kişi gerçek teslimiyetten (İslam'dan) yoksundur. Tanrı'ya aşık olan için amaç din değil Tanrı'nın kendisidir:

Şems'in yaktığı ilahi aşk ateşi Mevlana'nın tüm eserlerinde kendisini hissettirir. Mesnevi'nin başlıca konusu Tanrı'ya âşık olan kâmil insandır. Kamil insan şu sıradan maddi akıldan(akl-ı cüzden) çıkıp evrensel akla (akl-ı küle) geçen kimsedir. Yani bu maddi âlemin çekici girdabından kurtulup sahile ulaşır ve ölümden önceki ve sonraki hayatta Tanrı'ya en yakın bir mertebeye erişir. Kamil insan sonuç olarak aşağıdaki üçgende gösterildiği gibi akla hayale sığmayan bir varlık olur:

Şems'ten sonra Mevlana'nın hangi düşüncelere sahip olduğunu anlamak için onun bazı öğretilerine göz atmak gerekir.

Mevlana altı ciltlik Mesnevisinde en yüksek makama çıkmak ve Tanrı'ya ulaşmak için ne yapmak gerektiğini anlatır. Mesnevi'nin ilk 18 beyti dev yapıtının önsözüdür sanki. İlk beyti 'Bişnu' ile başlayıp son beyti 'vesselam' ile biter. Yani 'Bismillahirrahmanirrahim'in de özetidir.

بشنو این نی چون شکایت می کند از جدا ئها حکایت می کند

1- “Dinle bu neyden ki şikâyet ediyor, ayrılıklardan bahsediyor”.
Mevlana ney’i seçmiştir. Zira ondaki nefes üfleyiciden ayrıldığı için tekrar ona dönmek için çırpırır. İnsanda da, Tanrı’nın nefesini taşıdığı için bu emanet ayrılığa dayanamayarak O’na dönmek ister.

هرکسی که کو دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

2- “Kim ki aslından uzak düşerse, ona tekrar ulaşmak için fırsat kollar”.
Doğa kuralıdır bu. Kim ki aslından koparsa onun parçası olarak tekrar ona ulaşmak ister. Ruh da sahibini arar. Bu nedenle vücut ve ruh arasında çelişki vardır. Ruh Yaratıcıyı arar; vücut ise maddeyle ilgilenir.

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست لیک کس را دید جان دستور نیست

3-“Ruh bedenden, beden ruhtan gizli değildir, fakat ne kulakta ne de gözde o nur mevcut değildir”.
Ruh vardır ama her insanın maddi kulağı onu algılayamaz.

آتش است این بانگ نی و نیست باد هر که این آتش ندارد نیست باد

4- “Neye düşen aşkın ateşidir, sadece nefes değil, böyle bir nefese sahip olmayan kimse yok olsa da kaygı yoktu”.
Eğer bir kimsede neyin nefesi gibi çalana kavuşma isteği yoksa onun yaşamaya hakkı da yoktur.

هر که جز ماهی ز آبش سیر شد هر که بی روزیست روزش دیر شد

5- “Balıktan başka her şey suya doyar; rıziksız olanın günü uzar gider”.
Tanrı’ya âşık olanlar da öyle. Balıklar nasıl ki susuz kalamaz Tanrı âşıkları da, O’nsuz kalamaz ve bu âlemde huzur bulamaz.

در نیابد حال پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید و سلام

6- “Ham olan kimse olgun birisinin halinden anlamaz; öyle ise sözü kısa kesmek gerekir vesselam”.
Bütün bu söylediklerimi olgun olanlar anlar. Dünyalık ham kişi bu gibi sözlerden nasibini alamaz.

O halde dünyanın tuzak olarak sunduğu nesnelere ve şekillerinden öteye geçmek lazım:

کرز صورت بکزید ای دوستان   جنتست و کلستان در کلستان

(Ey dostlar! Eğer bu şekillerden geçerseniz cennetleri görür ve bahçelerin ardındaki daha nice bahçeleri keşfedersiniz)

چند بازی عشق با نقش سیو   بکز از نقش سیو رو اب جو
صورت ظاهر فنا کردد بدان   عالم معنی بماند جاودان

*Ne zamana kadar testinin süslerine âşık kalacaksın?
Süslerinden geç, git içindeki suyu ara, bul.
Zahiri şekiller elbette ki yok olacaktır, bunu bil.
Öteki âlem kalıcıdır, git onu bul (MII/ 1021-1020).*

بند بکسل باش ازاد ای پسر   چند باشی بند سیم و بند زر
کر بریزی بحر را در کوزه   چند کنجد قسمت یک روزه

(Ey oğlum, ne zamana dek altın ve gümüş zincirlerinin esiri kalacaksın, bağlarını çöz ve hur olmaya bak. Eğer denizi bir kovaya boşaltsan onun alacağı su ancak bir günlüktür).

Gemi su alınca batar, ama su geminin altına verilince gemi yüzer gider (MI/985).

Kim ki arpa ve ot yerse, kurbanlık koyun olur; kim ki Tanrı nurunu yerse Kuran olur (M V, 2428).

Aşk dünyasına adım atan insan artık bütün varlıkların Yaradan'a ait olduğunu görmeye başlar ve onun dini de imanı da sadece Tanrı olur:

ملت عشق از همه ملت جداست   عا شقائرا ملت و مذ هب خداست

*(Aşk milleti diğer milletlerden ayırır,
Âşıkların milleti de, dini de Tanrı'nın kendisidir).*

Mevlana, Divan-ı Şems'te bulunan şu şiirinde, secdeye bile ulvi ve âşıkane bir hava katar:

بر یاد لبت لعل نکین می بوسم   آنم چون بدست نیست این می بوسم
دستم بر آسمان تو چون می نرسد   می ارم سجده و زمین می بوسم

(Senin dudaklarını anarak (yüzüğümdeki) bu kırmızı taşı öpüyorum; onlara ulaşmak mümkün olmadığı için (çaresiz) bunları öpüyorum. Senin göklerine ellerim ulaşamayınca, secde edip yerleri öpüyorum).

Mevlana'nın Divanından alınıp Mesnevi elyazmasının (Mevlana Müzesinde bulunan) bir ser levhasına konulan beyt onun en sevdiği beyti olsa gerek. Bu beyt bütün fikrini özetlemektedir:

کر با همه ای چون بی منی بی همه ای   ور با منی و بی همه ای با همه ای

*Eğer herkesleysen ve Bensiz isen, hiç kimse ile değilsin,
Fakat eğer Benimle isen ve hiç kimseyle değilsen, herkeslesin.*

Mevlana, Şems'ten sonra kendini aşkın ateşine atıp İslam'a uygun görülme- yen sema, musiki ve şiire yöneldi. Böylece şeriata bağlı bağnaz dindarların nefreti ve düşmanlıklarını kazandı. Öyle ki onun bu halini pek anlamıyorlardı. Bu yüzden bir beytinde şöyle diyor:

هر کسی از ظن خود شود یار من   از درون من نجست اسرار من

“Herkes kendi zannınca dostum oldu; içimdeki sırrı hiç aramadı”.

Bu gün bile bu söz geçerlidir. Herkes Mevlana'yı kendi zannınca anlıyor ve yorumluyor. Kimse onun mana kapısından girip gerçeği ve aşkı yaşayamıyor.

Kaynakça

- 1- Sipehsalar Risalesi (Risale-i Sipehsalar, Rumi Yayınları, Çağaloğlu, İstanbul)
- 2- Mak, M: Makalat-i Şams Tebrezi, Muhammed Ali Muvahhid, Çaphane-i Diba, Tehran, İran.
- 3- Mak. A: Makalat-i Şams Tebrezi, Ahmet Huşnavis, Tehran.
- 4- Şems-i Tebrezi'nin Öğretileri, Erkan Türkmen, NKM, Çağaloğlu, İstanbul 2009.
- 5- M: Masnevi'nin Nikolson Edisyonu (Farsça), Masnevi-yi Manaevi, Nasrullahpur Javadi, Emir Kebir, Tahran, İran.
- 6- Divan: Kulliyat-e Şems-i Tebrezi, Muessese-i Emir Kebir, Tahran, İran.

Not: Eflaki Dede'nin “Ariflerin Menkıbeleri” adlı eseri menkıbelere (rivayetlere) dayandığından ve Şems ile ilgili çok güvenilir bir kaynak olmadığı için burada dikkate alınmamıştır.